

Om en ukjent melodi hos Petter Dass

– eller en musikkfilologisk utfordring til norsk litteraturforskning

Trond Haugen

Forsker II ved Nasjonalbiblioteket

Publikasjoner 2023: «Den musikalsk-poetiske analysen. En samling metodologiske verktøy til bruk i studiet av sanglyrikk», i *Sanglyrikk. Teori – Metode – Sjangerer* (red. Karlsen og Markussen), Scandinavian Academic Press. Medredaktør i *Peder Rafns visebok. En historisk-kritisk utgave* (red. Berg, Haugen, Lavold, Nyborg, Palandri og Ressem), Bokselskap.no.

trond.haugen@nb.no

Sammendrag

Artikkelen presenterer funnet av en lenge tapt populær melodi som ble brukt i to av visene til Petter Dass. Det viktige funnet gjør det nødvendig å spørre om ikke en oppdatert melodikritikk representerer en gjennomgående filologisk utfordring i de eksisterende tekstkritiske utgavene av 1600-tallets musikalske poesi. En gjennomgang av Andreas Emil Erichsens, Kristen Valkners, Didrik Arup Seips og Jon Haarbergs tekstkritiske utgaver av Petter Dass og Dorothe Engelbretsdatter demonstrerer behovet for oppdaterte tekst- og musikkfilologiske utgaver. De uheldige konsekvensene av den tekstkritiske slagsiden i norsk edisjonsfilologi viser seg i Haarbergs melodikommentarer til de ti budene i Dass' *Katekismesanger* fra 2013. I kommentaren til «Det siette bud. Du skal ikke bedrive Hoor» fører den eksisterende melodikritiske standarden til at en av de mest populære visene, den såkalte Pickelhærings melodi fra begynnelsen av 1600-tallet, forblir liggende i mørket. Artikkelen avslutter med en bred historisk og musikkfilologisk presentasjon av denne melodien proveniens, og et oppslag til hvordan funnet av denne melodien kan bidra til studier av Dass' katekismesanger som en estetisk integrert musikalsk-poetisk helhet.

Nøkkelord

Petter Dass, sanglyrikk, edisjonsfilologi, melodikommentar, engelsk teater, 1600-tall

Abstract

This article presents the new finding of an old seventeenth-century tune used in two songs by the Norwegian writer of baroque musical poetry, Petter Dass. The finding suggests that the standards of existing critical editions of Norwegian musical poetry of the seventeenth century have an unfortunate text-critical bias, representing a recurring philological problem. An examination of historical critical editions of Dorothe Engelbretsdatter and Petter Dass, edited by prominent Norwegian scholars such as Andreas Emil Erichsen, Kristen Valkner, Didrik Arup Seip and Jon Haarberg, demonstrates the need for an updated musical philology in the critical editions of Dass's and Englbretsdatter's works. The consequences of the existing text-critical bias are shown in a reading of one musical commentary in the most recent critical edition of Petter Dass's works, Haarberg's impressive edition of Dass's *Catechism Songs* from 2013, published digitally by the Norwegian Literature and Language Association (NSL) on the website Bokselskap.no. The substantial errors in the commentaries on the musical timbre in "Det siette bud. Du skal ikke bedrive Hoor" ("The Sixth Commandment. Thou shalt not commit adultery") has the unfortunate consequence of leaving one of the most popular European tunes from the early seventeenth century in the dark. This article presents the history and provenience of the lost melody, and projects possible musicological contributions to an integrated musical-poetic reading of Dass's "Det siette bud. Du skal ikke bedrive Hoor".

Keywords

Petter Dass, musical poetry, critical edition, timbre commentaries, English comedy, 17th century

Våren 2023 utga Nasjonalbiblioteket en digital tekstkritisk utgave av en av Nordens største enkeltsamlinger av visetrykk fra 1500- og 1600-tallet, *Peder Rafns visebok. En historisk-kritisk utgave* (Berg mfl. 2023). De 106 visetrykkene, som opprinnelig ble utgitt i Danmark-Norge og Tyskland mellom 1583 og 1634, ble bundet sammen og gitt som gave fra drettemaker Pouell Mauryson til den tidligere lagmannen i Bergen, Peder Rafn, i 1641. Samlingen ble ervervet av Universitetsbiblioteket i 1936 fra De Heibergske samlinger i Sogn, og samme år publiserte bibliotekaren Solveig Tunold en katalog over de dansk-norske trykkene i visesamlingen i *Nordisk Tidsskrift for Bok- og Biblioteksväsen* (Tunold 1936).

I arbeidet med musikkomentarene til et av visetrykkene fra denne samlingen, Søren Hansen Tvillings satiriske vise «Quid tua? Det er: Huad kommer det dig ved?», lyktes det meg å etablere proveniensens til melodien som var angitt i visetrykket, Pickelhærings melodi.¹ Det viste seg at denne melodien hadde gått som en farsott over hele Nord-Europa i første halvdel av 1600-tallet. Etter hvert innså jeg at den også var blitt brukt av en av Norges fremste salme- og visediktere på 1600-tallet, Petter Dass. Funnet av melodien, som uten tvil bidrar til å belyse Søren Hansen Tvillings beskjedne, men viktige musikalsk-poetiske forfatterskap, gjør det med andre ord mulig å lese to av Petter Dass' viser som helhetlige musikalsk-poetiske verk for første gang på flere hundre år.

Jeg skal vende tilbake til den vitenskapelige redegjørelsen for funnet av selve melodien seinere i artikkelen. La meg først presentere detaljene som forklarer sammenhengen mellom melodiangivelsen i Søren Hansen Tvillings satiriske vise og Petter Dass' tekster, samt undersøke melodiens posisjon i de eksisterende edisjonsfilologiske utgavene av Petter Dass.

Petter Dass og Søren Hansen Tvilling

I Petter Dass' «Det siette bud. Du skal ikke bedrive Hoor» fra den posthume *D. Mort: Luthers Lille Catechismus, Forfatted I beqvemme Sange, under føyelige Melodier* fra 1715 finner vi følgende melodiangivelse: «Siunges som: Den bekendte Søvren Tvillings Vise: Hør til Fattig og Rige &c.» (Dass 1715, 50). Den første strofen i Tvillings «Quid tua? Det er: Huad kommer det dig ved?» fra Peder Rafns visebok – som er en humoristisk advarsel til leseren eller tilhøreren om ikke å føle seg truffet av Tvillings satire – lyder som følger:

KOm hid Fattig oc Rige/
Kom hid oc hør din heer/
Hør til/ huad ieg vil sige/
Det nu om stunder skeer/
Dog bed'r ieg dig ieg rammer/
Om du fornemmer vee/
Tie stille med de skrammer/
Lad ingen faa dem at see (Berg mfl. 2023, 433).²

- 1 De færreste visetrykk fra 1600-tallet var utstyrt med egne melodier i form av melodinotasjon. I stedet brukte man referanser til allment kjente og populære melodier for å angi tonen salmen eller visa skulle synges til. I Søren Hansen Tvillings *Quid tua? Det er: Huad kommer det dig ved?* fra 1631 finner man melodireferansen på tittelbladet: «Kand siungis: Vnder Pickelhærings Melodi». Vi kan dermed anta at denne melodien var relativt godt kjent i København rundt 1630-tallet.
- 2 Visetrykket fra Peder Rafns visebok mangler dessverre et dobbelt blad med selve begynnelsen av visa. Den samme visa finnes imidlertid i seinere visetrykk, noe som gjør det mulig å identifisere melodireferansen hos Petter Dass. I *Peder Rafns visebok. En historisk-kritisk utgave* er visa restituert etter en fotokopi av høyesterettsadvokat og boksamler Jonas Skougaard's eksemplar av «Quid tua?», som ligger vedlagt visesamlingen i Nasjonalbiblioteket. Sidehenvisningene til *Peder Rafns visebok. En historisk-kritisk utgave* er basert på sidetallene i den nedlastbare PDF-versjonen.

Melodiangivelsen i 1715-utgaven av *D. Mort: Luthers Lille Catechismus* har tilsynelatende kombinert første og tredje verslinje til en variant av førstelinjen, men det er ingen tvil om at det er denne visa det henvises til.

Også i arkivaren og samleren Frederik Rostgaards manuskript til Dass' evangeliesanger, «Alle Evangelia sangvis forfattede af H. Peder Dass», finner vi en referanse til denne melodien. Visa «Dend Søndag Septuagesima. Om Arbeidet i Viingaarden» har melodireferansen «Søfren Tvillings Viise, om Peer Skrifuer og Peer Fouget». «Ped'r Skriffuer» og «Ped'r Fouget» introduseres henholdsvis i sjuende og åttende strofe av Tvillings vise: «Hand lærde først Ped'r Skriffuer / For V. at skriffue X.» og «Der effter kom Ped'r Fogit/ / Haffd' ey sit Regenskab klar/» (Berg mfl. 2023, 434–435).³ I den eldste bevarte publiserte utgaven av Dass' evangeliesanger, *J Jesu Navn! Epistler Og Evangelier/ Sangviis Forfattet udi beqvemme Melodier* fra 1723, var melodiangivelsen endret til «Jeg raaber fast O HErre/ &c.» (Dass 1723, 75).

Pickelhæring-melodiens edisjonsfilologiske posisjon

Det faktum at Petter Dass' «Det siette bud. Du skal ikke bedrive Hoor» fra katekismesangene og «Dend Søndag Septuagesima. Om Arbeidet i Viingaarden» fra Rostgaard-manuskriptet viste til Søren Hansen Tvillings «Quid tua?», er kjent fra de moderne tekstkritiske utgavene av Petter Dass' skrifter. Men opplysningene om visa er sparsomme, og de musikalske kommentarene til selve melodien er stort sett fraværende. Slik lyder melodikommentaren i professor ved Universitet i Oslo Jon Haarbergs historisk-kritiske utgave *Katekismesanger. D. Mort: Luthers Lille Catechismus, Forfatted I beqvemme Sange, under føyelige Melodier* fra 2013:

mel.] Søren Hansen Tvilling (d. 1633) var ansatt som sanger ved Christian IVs kantori fra 1618. Han etterlot seg noen åndelige sanger, men også én satirisk vise med den latinske tittelen «Quid tua» (Hva har du med det å gjøre?), trykt i 1634 og bevart på folkemunne til ut på 1800-tallet. Peder Syv omtaler det som «eet ret Poetisk skrift» (1915: 209). Sangen er dessverre bare bevart i sene trykk. Førstelinjen lyder «Hør til fattig og rige» eller «Kom hid fattig og rige» (Schiørring 1.250 og 259). Som melodiforelegg oppgis «Pickelherings melodi», som i dag er ukjent (I.R. Hansen 1986: 80). Her har vi altså med et verdslig melodiforelegg å gjøre som faktisk er blitt stående. Samme forelegg brukes i Evangeliesangene, «Om Himmerigs rige», der sangen kalles «Søfren Tvillings viise, om Peer Skrifuer og Peer Fouget» (SV 3.238). (Dass 2013, 885–886)

Haarbergs melodikommentar åpner med å presentere oss for forfatteren av visa som angis i melodireferansen til «Det siette bud»: Søren Hansen Tvilling. Vi får vite at Tvilling var sanger i Christian IV. hoffkapell, og at visa det er snakk om, har tittelen «Quid tua». Ifølge melodikommentaren ble visa utgitt i 1634. «Sangen er dessverre bare bevart i sene trykk», forteller kommentaren videre, før den henviser videre til melodireferansen som ble brukt før Tvillings tekst hadde overtatt som standardreferanse for melodien. Tvillings vise gikk på den såkalte Pickelhærings melodi. Ifølge Haarberg – som på dette punktet refererer til Ivar Roger Hansens upubliserte hovedoppgave fra Universitetet i Trondheim fra 1986, «Sangeren fra Alstahaug. Om musikalske sider ved Petter Dass sin diktning» – er denne visa ukjent i dag (dvs. i 2013 og 1986). I tillegg får vi vite at den samme melodireferansen ble brukt til en av Dass' evangeliesanger med tittelen «Om Himmerigs rige» (dvs. «Dend Søndag

3 For enkelhets skyld skal jeg i det følgende referere til Jon Haarbergs *Katekismesanger* fra 2013 (Dass 2013) og Didrik Arup Seips edisjonsfilologiske utgave av evangeliesangene, *Alle Evangelia Sangviis forfattet* fra 1960 (Dass 1960).

Septuagesima. Om Arbeidet i Viingaarden»). Skulle vi finne denne ukjente melodien, har vi med andre ord funnet igjen melodien til to av Petter Dass' tekster.

Den korrekte hovedtittelen på Tvillings vise er «Quid tua?». Spørsmålsteget er blitt borte i Haarbergs melodikommentar, men det er muligens en glipp han har overtatt fra noteapparatet i Didrik Arup Seips utgave av evangeliesangene, *Alle Evangelia Sangviis forfattet. Under sine føjelige Toner*, utgitt av Det norske språk- og litteraturselskap på Aschehoug i 1960 (Dass 1960, 365). Slår vi opp i Seips utgave, blir vi imidlertid informert om et annet utgivelsesår på denne visa enn hos Haarberg. Ifølge Seip er «Quid tua?» utgitt i 1631 og ikke i 1634.

Dersom Haarberg hadde konsultert Seip, ville han funnet ut at 1631-utgaven av «Quid tua?» finnes i Peder Rafns visebok. Som nevnt har denne visesamlingen vært i Nasjonalbibliotekets – tidligere Universitetsbibliotekets – eie siden 1936. Den er også grundig omtalt i Solveig Tunolds ovennevnte artikkel fra *Nordisk Tidsskrift for Bok- og Biblioteksväsen* (Tunold 1936, 20 [154]). Samme Tunold førte tilsyn med Seip-utgaven av evangeliesangene i Det norske språk- og litteraturselskap. Haarbergs datering av «Quid tua?» til 1634 er kort og godt feil. Allerede i andre utgave av *Dansk biografisk leksikon* fra 1932–44 var de bibliografiske opplysningene om den eldste kjente utgivelsen av Tvillings vise korrigert etter Tunolds katalog over Peder Rafns visebok (Engelstoft og Dahl 1943, 418).

Nå er det ikke noe hovedpoeng å kritisere Haarbergs svært grundige tekstkritiske og kommenterte utgave av Petter Dass' *Katekismesanger*, utgitt digitalt av Det norske språk- og litteraturselskap i 2013. Denne utgaven, konstituert med utgangspunkt i førsteutgaven av katekismesangene utgitt av Ove Lynnow i 1715 og kollasjonert mot en rekke seinere utgaver, manuskripter og avskrifter, inneholder et imponerende omfattende kritisk kommentarapparat blant annet knyttet til de ulike variantene av tekstene. I 2015 fikk utgivelsen velfortjent omtale i *Norsk litteraturvitenskapelig tidsskrift* som «et solid stykke arbeid som ikke bare gjør en viktig tekst tilgjengelig, men som også leverer en nyttig og inspirerende nøkkel til dens forståelse» (Purkarthofer 2015, 85). Den overraskende unøyaktigheten i melodikommentaren til «Det siette bud. Du skal ikke bedrive Hoor» gjør det allikevel nødvendig å stille noen kritiske spørsmål til den musikkfilologiske standarden i denne utgaven.

Ekskurs: Melodikommentarene i Haarbergs *Katekismesanger*

Gjennom enkelte kritiske nedslag i melodikommentarene fra Haarbergs tekstkritiske utgave av Dass' *Katekismesanger* får vi en tydelig indikasjon på denne utgavens melodikritiske kvalitet. I all hovedsak synes kommentarene å være basert på eksisterende standardverker i dansk-norsk og svensk viseforskning. De refererer ofte til Nils Schiørrings *Det 16. og det 17. århundres danske visesang*, Margareta Jersilds *Skillingtryck. Studier i svensk folklig vissång före 1800*, tidligere tekstkritiske utgaver av Petter Dass' skrifter, samt Ivar Roger Hansens nevnte hovedoppgave i musikk, «Sangeren fra Alstahaug». Og selv om feilskjærene ikke er like alvorlige som i melodikommentaren til «Det siette bud. Du skal ikke bedrive Hoor», så bærer de gjennomgående preg av *ikke* å være resultatet av en selvstendig melodikritikk.

Melodikommentarene mangler ofte originaltitler til de tyske salmene som ble oversatt til dansk på 1500- og 1600-tallet. Ofte refererer de utelukkende til tekstproveniensen i eldre salmebøker, mens opplysninger om at enkelte melodier faktisk er ukjent, risikerer å falle bort. Dermed framstår mange av melodikommentarene som rene tekstkommentarer (selv om de for all rettferdighets skyld kommenterer *teksten som står i melodiangivelsen*). En tilsvarende kategorifeil gjør at vi aldri får vite at melodien som oppgis til «Det Tredie Bud! Kom ihu at Helliggiøre etc.», «Paa Gud allene etc.», ikke bare ble brukt som melodihenvielse til «Psalm 91» i Anders Christensen Arrebos *K. Davids psalter* fra 1623, men at den også ble

satt ut i noter i den reviderte og utbedrete utgaven av *K. Davids psalter* fra 1627 (Arrebo og Waldkirch 1627, 177r). Selv om vi får vite at *teksten* til melodiangivelsen «Vender om med Poenitentze» finnes i Christian Cassubens (Cassubes) salmebok fra 1661, så opplyser *ikke* kommentaren om Nils Schiørrings arbeid med å etablere en mulig forbindelse mellom denne teksten og Johann Schops melodi i Johann Rists *Himmlische Lieder* fra 1642 med tittelen «Werde munter mein Gemüthe» (Schiørring 1950, 1:209). Vi får *ikke* vite at Hans Pedersen oversatte denne tyske visa under tittelen «Nu velan, vær frisk til mode» i Cassubes salmebok fra 1663. Og vi får *ikke* vite at melodien er gjort rede for i Johannes Zahns *Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder* (Zahn 1889–1893, 4:105).

Haarbergs henvisninger til eldre salmebøker og forskningslitteratur er ofte omtrentlige eller fraværende, og dermed vanskelige å etterprøve. I kommentaren til «Det Ottende Bud, Du skal ikke sige falsk Vidn: etc.», som synges på den danske salmen «Mig tykkes at verden er underlig» fra Hans Thomissøns *Den danske Psalmebog*, burde Henrik Glahns opplysninger om at Thomissøns melodi er eldste kjente melodikilde til denne visa, selvfølgelig vært med (Glahn 1954, 1:199). Når vi får vite at melodiangivelsen «Broder, hvi est du saa mut, etc.» også ble brukt som melodiangivelse i Cassubes «fuldkomne» salmebok fra 1661, så forventer vi å få vite *hvilken* salme det dreier seg om. I 1677-utgaven av denne salmeboka brukes den til «Den yderste Doms Betractelse» med førstelinjen «Tenck min Siæl hvad du vil svare» (Cassube 1677, 947). Denne salmen står ikke i registeret til 1661-utgaven (i hvert fall ikke i den jeg har konsultert). En selvstendig melodikritikk ville åpenbart presisert og/eller korrigert tradisjonens ufullstendige referanser.

En melodikritisk utfordring

Standarden på melodikommentarene i Haarbergs tekstkritiske utgave av Petter Dass' *Katekismesanger* demonstrerer at det fortsatt gjenstår et stort vitenskapelig arbeid når det gjelder studiet av den norske musikalske poesien på 1600-tallet. Kanskje kunne vi formulere denne oppgaven som en melodikritisk utfordring til den norske litteraturvitenskapen, bokhistorien og edisjonsfilologien? Det er på tide å spørre om vi ikke bør stille like høye vitenskapelige krav til de musikkritiske aspektene i moderne edisjonsfilologiske utgaver av den norske barokkens særegne musikalske poesi, som vi gjør til tekstkritikken. Når det gjelder genuint musikalsk-poetiske forfatterskap som Petter Dass og Dorothe Engelbretsdatter, er det uansett ingen tvil om at den tekstvitenskapelige slagsiden kan få – og allerede har fått – en rekke uheldige edisjonsfilologiske og estetiske konsekvenser.

Den mest dramatiske konsekvensen er at vi pr. i dag ikke har gode kritiske utgaver som gir oss grunnlag til å forstå *både* de tekstlige og de musikalske sidene ved sanglyrikken. I Dorothe Engelbretsdatters tilfelle betyr det blant annet at det ikke foreligger noen moderne fullstendig musikalsk-poetisk utgave av *Siælens Sang-Offer*; den siste bevarte utgaven som inkluderte hennes originale melodinotasjoner, er fra 1699. Kristen Valkner lot være å transkribere de originale melodinotasjonene fra den tapte 1678-utgaven av *Siælens Sang-offer* i sin tekstkritiske utgave av Engelbretsdatters *Samlede verker* fra 1955.⁴ Han begrunnet valget ved å vise til at Niels Schiørring allerede hadde utsatt melodiene i moderne notasjon i andre bind av avhandlingen *Det 16. og 17. århundrets verdslige visesang* fra 1950 (Engelbretsdatter 1955, 14). Og selv om han transkriberte Engelbretsdatters melodihenvisninger, så forsøkte han ikke å gjøre rede for melodiene i egne melodikommentarer.

4 Utgaven fra 1678 er gått tapt, og Valkner bygger sin restitusjon bl.a. på den andre legitime utgaven av *Siælens Sang-offer* fra 1680/81, dvs. den som var godkjent av Engelbretsdatter selv, samt det man antar er en håndskrevet avskrift etter den tapte 1678-utgaven (Engelbretsdatter 1955, 10–14).

I Petter Dass' tilfelle er ikke de melodikritiske utfordringene like store. Forfatterskapet hans er blitt viet betydelig større tekstkritisk oppmerksomhet. I *Petter Dass. Bibliografi og resepsjonshistorie 1678–2022* fra 2024 viser Ivar Roger Hansen at dette arbeidet strekker seg tilbake til Andreas Emil Erichsens «Textkritiske anmerkninger» fra første bind av *Petter Dass's Samlede Skrifter* utgitt i 1874 (Dass 1874–77, 1:347–382). Erichsens musikkommentarer er imidlertid sparsomme og tilfeldige, og gjerne plassert i den generelle innledningen: «Om Petter Dass og hans Skrifter» (Dass 1874–77, 1:i–lxxxviii). Melodiangivelsenes edisjonsfilologiske behandling i kommentarapparatet inngår utelukkende i fortegnelsen over varianter.⁵

Språkhistorikeren og seinere rektor ved Universitetet i Oslo, Didrik Arup Seip, videreførte Erichsens filologiske arbeid med Petter Dass' tekster. Først i en omdiskutert revisjon av Erichsen i en ny utgave av *Nordlands trompet* fra 1927, som Seip selv endret videre fram til 1958 på grunn av oppdagelsen av nye varianter. Han utga også to bind med *Viser og rim* i henholdsvis 1934 og 1950.⁶ Ingen av disse tekstkritiske utgavene viet Dass' melodiangivelser særlig oppmerksomhet. I 1960 avsluttet Seip sitt edisjonsfilologiske bidrag til Dass-forskningen ved å redigere Det norske språk- og litteraturselskaps utgave av *Alle Evangelia Sangviis forfattet*. Denne utgaven var det første forsøket på å behandle melodiangivelsene hos Petter Dass (eller Dorothe Engelbretsdatter for den saks skyld) som en integrert del av det musikalsk-poetiske verket.

Seip deler kommentarene sine inn i to hovedbolker tilordnet hver enkelt tekst: «Om teksten» og «Opplysninger». De forsøksvise melodikritiske opplysningene er knappe, og henviser i all hovedsak til enkelte salmebøker hvor samme melodi finnes utsatt i noter, til forekomster i Erichsens redaksjon av Dass' *Samlede Skrifter* eller til Nils Schiørrings avhandling *Det 16. og det 17. århundres danske visesang*.⁷ Seips utgave av Petter Dass' *Alle Evangelia Sangviis forfattet* markerer allikevel det melodikritiske kommentarapparatets viktighet. Han etablerer så å si det vi kan kalle en minimumsstandard for tekst- og melodikritiske utgaver av 1600-tallets musikalske poesi.

Jon Haarbergs historisk-kritiske utgave av *Katekismesanger* tilfredsstillende i og for seg en slik melodikritisk minimumsstandard. Allikevel mener jeg de kritiske nedslagene i melodikommentarene hans peker på helt vesentlige edisjonsfilologiske utfordringer knyttet til utgivelsen av vise- og salmelitteraturen på 1600-tallet.

Fraværet av gode edisjonsfilologiske utgaver som inkluderer moderne transkripsjoner av originalmelodiene (der de finnes) og tar det melodikritiske kommentarapparat på alvor, har antakeligvis også forsinket etableringen av de vitenskapelige og systematiske studiene av Engelbretsdatters og Dass' sanglyrikk som en særegen litteratur- og musikkhistorisk

5 Et eksempel på en melodikritisk kommentar hos Erichsen er følgende kommentar til «Den norske Dale-Vise» fra innledningen: «Ideen har Dass laant af en ældre dansk Vise: 'Bonden, han agter paa Tiden,' hvoraf en Ud-gave kjendes fra 1665 under denne Titel: 'En ny Vise om Bondestanden og dens Embede, samt andre Sysler og møisomme Arbeider, Sjunges som den frantzøske Melodi: Greddelein.' Denne danske Vise er igjen Efterligning af en svensk Folkevisse. Den vanskelige Melodi, der kræver stor Færdighed i Behandlingen af Rim og Rythmus, har Dass med megen Behændighed forstaaet at vinde Bugt med; den har været i stor Yndest i Norge og er af Dass ogsaa anvendt til gudelige Digte» (Dass 1874–77, 1:li–lii).

6 For en diskusjon av forholdet mellom Erichsens og Seips tekstkritiske prinsipper anbefaler jeg Hanne Lauvstads gjennomgang av disse i doktorgradsavhandlingen *Helicons berge og Helgelands schiær. Nordlands Trompets tekst, repertoar og retorikk* (Lauvstad 2007, 53–58).

7 Et eksempel på Seips melodikritiske kommentarer er skrevet til visa «Dend 25 søndag efter Trin: Om Ødeleggelsens Vederstyggelighed»: «**Opplysninger.** Mig tychis at verden er underlig: Fra Hans Thomissøns salmebok 1569 (Schiørring s. 17, 255), også hos Cassuben; Dass bruker melodien også i Katechismus-Sange (Erichsen II s. 208). I ekspl. fra Kbh. 1753 er tilskrevet følgende melodiangivelse: Jeg beder dig min Herre og Gud, kjent fra Thomissøn 1569 og Kingo (Schiørring s. 28, 213); denne melodi brukte Dass i Bibelske Visebog (Erichsen II s. 97) og i diktet 'Krigen om Vigen' (Dassiana s. 96; Viser og rim. Annen samling s. 120)» (Dass 1960, 394).

kunstform.⁸ For å ta et nærliggende eksempel: Den musikalsk-poetiske analysen av Petter Dass' «Det siette bud. Du skal ikke bedrive Hoor» – som er tid- og ressurskrevende nok i seg selv – lar seg vanskelig gjennomføre før man har etablert melodien. Spørsmålene om hvilke konsekvenser funnet av Pickelhæring-melodien får for lesningen av Dass' to sanger, hvordan tekst og musikk påvirker hverandre, eller hva som skjer med den estetiske grunn-tonen i et musikalsk-poetisk uttrykk der en munter nederlandsk melodivariant forener seg med det sjettede budets katalog over utroskapens ulike former, er først mulig å formulere etter at melodifunnet er gjort rede for.

Så lenge de konkrete musikalsk-poetiske analysene av Engelbretsdatters og Dass' sanglyrikk lar vente på seg, risikerer man også at de mer overordnede teoretiske og metodologiske undersøkelsene av *hvordan* musikk og poesi virker sammen som ett enhetlig uttrykk, blir satt på vent. Jeg har selv forsøkt å skissere noen mulige svar på enkelte av disse teoretiske og metodologiske utfordringene i artikkelen «Den musikalsk-poetiske analysen. En samling metodologiske verktøy til bruk i studiet av sanglyrikk» fra antologien *Sanglyrikk. Teori – Metode – Sjangerer* (Karlsen og Markussen 2023, 91–128). Slike teoretisk-metodologiske undersøkelser av sanglyrikken er allikevel ingenting uten eksemplene. Ettersom det er den enkelte visa som konkretiserer den musikalske poesiens tverrestetiske betydningsutveksling, krever undersøkelsene en rekke konkrete lesninger av proveniens, musikalsk-poetiske strukturer og framføringspraksiser/produksjoner i ulike verk fra ulike historiske perioder. I ovennevnte artikkel forsøkte jeg derfor å argumentere for at den musikalsk-poetiske analysen kanskje må forstås som en særegen form for åpen kritisk-eksperimentell praksis som i hvert fall *forsøker* å gjøre rede for det musikalsk-poetiske uttrykkets estetiske egenart (Karlsen og Markussen 2023, 93).

Gevinstene av en oppdatert filologi, analytisk praksis og teoretisk-metodologisk fagkritikk vil være åpenbar, ikke minst i pedagogisk sammenheng; det vil for eksempel kunne hindre at studentene ved landets universiteter og høyskoler utdannes og eksamineres i Dorothe Engelbretsdatters salmer uten å kjenne til en eneste av hennes egne originale melodier eller i Petter Dass' tilfelle uten å kjenne til de melodiene hans som faktisk lar seg etterspore i den felleseuropeiske kulturarven.

Pickelhæring og melodien hans

Når det gjelder selve melodien til Petter Dass' «Det siette bud. Du skal ikke bedrive Hoor» fra *Katekismesanger* og «Om Himmerigs rige» fra *Alle Evangelia Sangviis forfattet*, så trenger den en mer inngående historisk redegjørelse. La oss derfor et øyeblikk vende tilbake til den eldste bevarte utgaven av Tvillings satire «Quid tua?» slik den foreligger i *Peder Rafns visebok*.

Som nevnt er trykket ikke lenger intakt, men tittelbladet er bevart med angivelse av trykkeåret 1631. Trykkets fulle tittel er «Quid tua? Det er: Huad kommer det dig ved? Skreffuen alle herudinden Wskyldige til Tieniste oc Tidsfordriff/ oc dem som kiender sig skyldige/ til

8 De seineste årene har riktignok sanglyrikken fått betydelig oppmerksomhet, jf. forskningsprosjektet «Skillingsvisene i Norge 1550–1950. Den forsømte kulturarven» (NTNU), utgivelser av antologier som *Sanglyrikk. Teori metode sjangerer* (Karlsen og Markussen 2023) og *Den radikale Bob Dylan. Studier i et omskiftelig sangverk* (Markussen og Selnes 2022) eller i form av doktorgradsavhandlinger som Even Iglund Diessens «*Når vi svinger inn på Macern gjør vi det på ordentlig!*» *En studie i norsk raplyrikk* (2018). Internasjonalt er det lagt ned omfattende musikk- og litteraturvitenskapelig grunnforskning på nettstedet Danske reformationssalmer. Melodier og tekster 1529–1573 i Danmark, med digitale utgaver av de eldste danske salme- og messebøkene, digitale melodi- og tekstsøk og omfattende historisk-kritiske kommentarer (jf. Bjarke Moes artikkel «Salmer som sanglige uttrykk: Når tekst og toner forenes i gensidig afhængighed» fra 2020). Og i Nederland ser man fruktene av den filologiske grunnforskningen utført i databasen Nederlandse liederenbank ved Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), bl.a. gjennom etableringen av plattformen «Song Studies Book Series» på Amsterdam University Press.

en snar oc sand Omvendelse. Ønskendis der hoss/ at ingen vilde det anderledis optage eller *interprætere*, end eenfoldeligen/ som det er meent/ oc en huer sig det alvorligen lade angaa/ som hannem her udaff med rætte til falder/ fløtte saa de offuerbleffne leffninger til sine Naboer. Kand siungis: Vnder Pickelhærings Melodi». Verken forfatter, trykker eller trykkestet er oppgitt på tittelbladet. Visetrykket innledes av en humoristisk fortale til leseren, samt en dedikasjon til Den kongelige majestets overskjenk Niels Krabbe til Skiellinge og øvrige adelige oppvartere og hoffjunkere. Dedikasjonen oppgir at visa er skrevet av «Søffren Hansen Tuilling». Selve viseteksten mangler de elleve første strofene, som imidlertid finnes bevart i en fotokopi fra Jonas Skougaards samling (ifølge blyantnotat på fotokopien).

Melodiangivelsen finnes derimot på tittelbladet: «Kand siungis: Vnder Pickelhærings Melodi», en melodi som altså inntil nylig var ukjent (jf. Dass 2013, 885).

Det første vi legger merke til ved melodireferansen, er kanskje at den ikke umiddelbart synes å henvise til førstelinjen eller tittelen på ei kjent vise eller en salme, men heller til personen, karakteren eller figuren som framførte den. «Quid tua?» lar seg synges på Pickelhærings melodi. Hvem er i så fall denne Pickelhæring? Navnet spiller åpenbart på den kjente sjømatretten *pickled herring*, eller sursild, som har tradisjoner helt tilbake til middelalderen. Dets engelskspråklige form gir oss videre ledetråder. Kanskje er vi nødt til å lete utenfor Danmark-Norge for å finne spor etter denne skikkelsen og melodien hans?

I en studie fra 1888 med tittelen *Die Schauspiele der englischen Komödianten* gjorde den tyske historikeren og bibliotekaren Wilhelm Michael Anton Creizenach rede for det man da visste om opprinnelsen til denne skikkelsen. Pickelhæring var en av flere komiske figurer som ble utviklet av omreisende engelske teatertrupper på kontinentet på begynnelsen av 1600-tallet. I likhet med flere av dem fikk han navnet sitt fra en tradisjonell hverdagsrett (sursild). Andre klovnefigurer som John Posset, Hans Stockfish og John Potage fikk henholdsvis navnene sine etter en «medisinsk» blandingstoddy av varm krydret melk og øl (ølost), tørrfisk og suppelapskaus.

Noen få år etter Creizenachs studie trykket den tyske folkloristen Johannes Bolte opp et lite syngespill med tittelen «Pickelhering in der Kiste» i boka *Die Singspiele der englischen Komödianten und ihrer Nachfolger in Deutschland, Holland und Skandinavien* fra 1893. Tittelen var en tysk oversettelse av det engelske stykket *Singing Simpkin*, første gang utgitt i samlingen *Engelische Comedien vnd Tragedien* fra Leipzig 1620. Hovedpersonen i dette stykket er Pickelhæring. Han tilbyr seg å trøste en kvinne som er gift med en gammel mann, og som raskt viser seg å ha mer enn én elsker. En av elskerne hennes – en soldat – banker på døra idet kvinnen og Pickelhæring er i ferd med å innlede sin elskovslek, og dermed er den tempofylte farsen i gang. Den utro kvinnen gjemmer Pickelhæring i en kiste, og soldaten rekker knapt å oppnå et kyss bak den låste døra, før kvinnens gamle ektemann vender tilbake. Stykket ender med at Pickelhæring hentes opp av kista, bare for å avsløre at den gamle mannen er gjort til hanrei; og dermed blir han kastet på dør.

I artikkelen «‘Pickleherring’ and English Actors in Germany» i tidsskriftet *Shakespeare Survey* fra 1983 argumenterer den belgiske filologen Willem Schrickx overbevisende for at Pickelhæring var en av de sentrale representative komediefigurene fra den elisabethanske og jakobinske teaterscenen i perioden 1558–1625. Han var en rappkjefta, gatesmart gjøgler som dyrket slapstickhumor, vitser, fornærmelser, visesang og fysisk krevende fall og kolbøtter. Han hadde til og med sin egen signatur-ed: «Pots hundred duysent slapperment».

Både Creizenach og Schrickx mener gjøglerrollene ofte ble ivaretatt av den ledende skuespilleren i teatertruppene, og at figurene dermed raskt ble knyttet til skuespilleren som spilte dem. Ifølge Schrickx skal John Posset ha blitt spilt av den britiske skuespilleren Thomas Sackville, som opptrådte ved hertug Henrik Julius av Braunschweig-Wolfenbüttels

hoff i Wolfenbüttel i perioden 1564–1613. Creizenach mener Pickelhæring kan ha blitt spilt av den britiske skuespilleren Robert Reynolds, mens Schrickx mener det er mer sannsynlig at det var musiker og skuespiller George Vincent som fylte denne rollen, blant annet sommeren 1615, da John Greens teaterkompani besøkte Wolfenbüttel (Schrickx 1983, 139). Men hva så med melodien? Kanskje han rett og slett hadde sin egen signaturlmelodi også?

Med en gang vi har avslørt Pickelhærings britisk-kontinentale bakgrunn, nærmer vi oss også melodien. Sporene etter denne skikkelsen leder oss inn i senrenessansens musikalske bibliotek. To nederlandske kilder hjelper oss å finne fram til en mulig kandidat til Pickelhærings signaturlmelodi. Navnet hans – eller favoritt-eden – ble brukt som melodiangivelse i flere bokutgivelser i Nederland på 1620-tallet.⁹ I Jan Janssen Starters *Friesche lusthof* fra 1621 blir melodiangivelsen «Pekelharings. Ofte, Pots hondert tausent Slapferment» brukt til visa «Kluchtigh t'samen-Gesang Van dry Personagien». Og i Adriaen Valerius' posthume *Neder-Landsche Gedenck-Clanck* utgitt i Haarlem 1626 blir melodien satt ut i noter – og arrangert i separat numerisk tabulatur for lutt – under stemmen «Pots hondert duysent slapperment». Slik ser melodistemmen til Pickelhærings – eller for den saks skyld Søren Hansen Tvillings – vise ut i 1626:

111
N E D E R L A N D S C H E

Stem: Pots hondert duysent slapperment.

Aer datmen sich al keerd of wend, End' waermen loopt of staet; Daer vintmen, 'ty oock
Waer datme reyft of roeft, of rend, End' waermen be- nen gaet.

op wat Rec, d'Hol- lancker end' de Zeeuw', Sy loopen door de woefte Zee, Als door het bosch de
Locuw'.

In koud' en heete Landen al, Gelegen Zuyd' of Noord, Of Oost, of West, op berg' en dal, Men van haer sprecken hoord. Sy krygen menig Schip en Boot Wit' Indiaensche Ryck. Daer syn geen volcken, oock hoe groot, In vaeien haers gelyck.	Het dryft haer alles op de hand. Hoe menig Schip en Schuyt Befeylter wel dit soete Land? Of tyd' van hier oock wylt? Wat vaetter menig of en an? Wat konn haer niet al voor? Daer met haer handel dryven dan De heele Werelt door.	't Vereenigd' vry-gevochten volck Maectt Spanjen d' oorlog' moe, Sulcx dat hy zynen vreden toek Dit Land moet fenden toe. Wie foud' oyt hebben dit gedacht, Dat d' hoogmoet van Papou, Dat soo een groote trolic macht So buygaem worden sou?
Venetien en Savoyard, Met and're volck ren veel, Hadd' Spanjen oock al me verward, En sat haer op de keel; Hy meynd' by foud' te flocken op, Gantich dempen en verlaen; Maer't Staten volck op Spanjaets kop Daer self haer heeft gegaen.	O Neerland! so ghy maer en bout Op God den Heer altyd, V' pylen vast gebonden hout, End' t' laem cendrachtig zyt; So kan u Duyvel, Hel, noch Doot, Niet krencken noch vertreen, Al waer oock Spanjen noch so groot, La 'werelts machten een.	

Noter til *Neder-Landsche Gedenck-Clanck* fra 1626

Nå kan vi kanskje aldri fastslå med hundre prosent sikkerhet at det var nettopp denne varianten av melodien som var Tvillings vise i 1631, men det er mye som taler for det. For det første passer teksten i Tvillings satiriske kritikk av det moderne danske samfunnet i «Quid tua?» svært godt til den gjøgleraktige melodien fra *Neder-Landsche Gedenck-Clanck*. Pickelhæring danser så å si bak Tvillings rygg. For det andre har musikkvitenskapelige

⁹ Det var den mer eller mindre tilfeldige undersøkelsen av ulike europeisk varianter av navnet Pickelhæring i forskjellige europeiske databaser og digitale bibliotek som satte meg på sporet av melodien. Den vitenskapelige redegjørelsen for den komiske skikkelsens bakgrunn og signaturlmelodi er utarbeidet i etterkant av det faktiske funnet.

undersøkelser vist at det var denne melodivarianten som overtok som Pickelhærings signaturmelodi i tida like før 1620.

I artikkelen «Pickelhering: An Early Modern Clown Persona and His Music» i tidskriftet *Philologica Jassyensia* fra 2014 gjør den amerikanske musikkhistorikeren John Alexander grundig rede for den historiske utviklingen av Pickelhæring-melodiene i Europa på begynnelsen av 1600-tallet. Alexander tar utgangspunkt i tre ulike melodier med referanse til Pickelhæring i en håndskrevet orgeltabulatur fra Linz fra 1610/13: «Neuer Pickhl-Häring» (nr. 43), «Neuer Tanz Pickhelharing» (nr. 67) og «Tantz Pückelhäring» (nr. 88). Ifølge Alexander var det «Tantz Pückelhäring» som var tettest knyttet til den komiske figuren i tida før 1620:

It is, however, the first, unexpanded version (nr. 88) based on Farnaby that was most closely identified with the pickleherring in the first decade of his appearances in Germany, i.e. from around 1611 until 1620, as is attested to by lute pieces from the student milieu that were written down in re-discovered manuscripts that are now attracting the scrutiny of musical historians. (Alexander 2014, 120)

Den tredje melodien fra Linz-tabulatoren, «Neuer Tanz Pickelharung», overtar imidlertid rollen som Pickelhærings signaturmelodi mot slutten av 1610-tallet. Den viser seg å være en variant av den britiske luttkomponisten Thomas Robinsons «Walking in a country towne» fra lutt-tabulatoren *The Schoole of Musick* fra 1603:

The third Pickelhering tune, listed as nr. 67 in the Linz collection, proved to be the most enduring. It is based on the melody 'Walking in a country towne' which was written for one or two lutes by the well-known composer, Thomas Robinson, and published in his collection entitled *The Schoole of Musick* (Robinson 1603: M2). It has an English cognate from around 1610 entitled 'The Ladies Daughter' (Baak Griffioen 1991: 190) and is a delightful piece which provided the catalyst for numerous Dutch variations from 1615 on, being still familiar to the public as late as 1720 (Dekeverkooper 1720: broadside). (Alexander 2014, 122)

Adriaen Valerius' «Pots hondert duysent slapperment» fra *Neder-Landsche Gedenck-Clanck* er en noe muntrere variant av Robinsons melodi «Walking in a country towne».

En oppdatert melodikommentar til Petter Dass' to tekster «Det siette bud. Du skal ikke bedrive Hoor» fra *Katekismesanger* og «Om Himmerigs rige» fra *Alle Evangelia Sangviis forfattet* vil derfor kunne lyde slik:

Melodiangivelsen viser trolig til Sørensen Hansen Tvillings satiriske vise med den latinsk-danske tittelen «Quid tua? Det er: Huad kommer det dig ved?» utgitt i København 1631. Den ble sunget på den britiske klovnefiguren Pickelhærings egen melodi; en tysk-nederlandsk variant av den britiske luttentisten Thomas Robinsons «Walking in a country towne» i lutt-tabulatoren *The Schoole of Musick* fra 1603. Melodien ble publisert med noter og separat numerisk tabulatur for lutt i Adriaen Valerius' posthume *Neder-Landsche Gedenck-Clanck* i 1626.

Avslutning eller utkast til en musikalsk-poetisk analyse

Det er mulig å stille kritiske spørsmål til hva den konkrete litteraturvitenskapelige gevinsten er av å gjenoppdage melodien til Sørensen Hansen Tvillings vise. Det enkle svaret er at funnet gjør det mulig – for første gang på flere hundre år – å lese og analysere Petter Dass' «Det siette bud. Du skal ikke bedrive Hoor» fra *Katekismesanger* og «Om Himmerigs rige» fra *Alle Evangelia Sangviis forfattet* som genuint musikalsk-poetiske stykker. Og selv om det

vil kreve altfor stor plass i denne artikkelen å gå dypt inn i de to tekstene Dass' skrev til Pickehæring-melodien, diskutere de ulike variantene av melodien opp mot de to ulike tekstene og gjøre rede for melodiens bidrag til forståelsen av de to tekstene, så er det allikevel fristende å stoppe litt opp ved Dass' katalog over utroskapens farer for å antyde *hvordan* en musikalsk-poetisk analyse vil kunne utvide vår forståelse av teksten.

Adriaen Valerius' enkle melodinotasjon av Pickelhærings vise i *Neder-Landtsche Gedenck-Clanck* fra 1626, med stemmeangivelsen «Pots hondert duysent slapperment», er satt med notetypetrykk. Til å være på begynnelsen av 1600-tallet er det en relativt moderne hvit mensuralnotasjon med dekorert initial, ornamentert g-nøkkel og systematiske taktstreker.¹⁰ Takten er angitt i *alla breve* eller halvtakt (markert med en C med loddrett strek gjennom), noe som gjør at satsens semiminima-noter (firedelsnoter) får verdi som fusa-noter (åttendelsnoter) i lik takt, i et slags dobbelt tempo. Melodien er notert med ett fortegn (moderne F-dur), men grunntonen g gir melodien et dorisk preg som av og til slår over i melodisk moll med den store septimen #f.

Melodien har to hoveddeler. Den første består av en identisk gjentakelse av den oppadstigende musikalske frasen i de fire første taktene. Frasen tar sats med et invertert kvintsprang fra opptakten til satsens grunntone, klatrer videre opp til satsens melodiske toppunkt i tredje takt, for så å lande på grunntonens oktav gjennom den store septimen (markert med mensuralnotasjonens andreaskors med doble streker). Den gjentatte intense oppgangen skaper en forventning om at noe skal skje; det er som om melodiens første del venter på et svar. Satsens andre hoveddel (takt 5–12) innfrir denne forventningen gjennom sin gjentatt fallende bevegelse, som tar en kort hvilepause på den lille tersen i takt åtte, før den fullfører tilbakevendingen til grunntonen i takt tolv.

Kanskje kan vi si at melodiens enkle struktur, som minner om et dobbelt spørsmål med ett enkelt svar, inviterer til en poesi som spiller ut en tilsvarende dynamikk, enten i form av oppramsing (i de to identiske frasene i første del) eller i form av dialog eller kontrast (mellom de stigende og fallende musikalske frasene).

I 16. strofe av «Det siette bud. Du skal ikke bedrive Hoor» finner vi et godt eksempel på hvordan Petter Dass' utnytter dynamikken i Pickelhæring-melodiens musikalske struktur. Etter at de femten første strofene av visa først har skildret en nesten grotesk katalog over utroskapens mange ulike former, henvender det lyriske jeget seg til de ulike tilhørerne eller leserne med direkte advarsler. I den 16. strofen er turen kommet til de unge pikene. Advarselen lyder som følger:

Har GUD dig vildet pryde
Med Deylighed i Kind,
Da bør dig frem at byde
En Deylighed i Sind;
Da kand mand om dig sige
Og det med god Besked:
See, See, der gaaer en Pige
Med dobbel Deylighed!

¹⁰ Hvit mensuralnotasjon ble tatt i bruk rundt 1450, med noter i karakteristisk diamantform, og med noteverdier som vanligvis var litt lengre enn de som brukes hos Valerius. Litt forenklet kan man si at den hvite mensuralnotasjonens brevis tilsvarte en dobbel moderne helnote, semibrevis en moderne helnote, minima en moderne halvnote, mens semiminima og fusa tilsvarte henholdsvis den moderne firedelsnoten og åttendelsnoten. Taktstreke ble først vanlige i løpet av 1600-tallet (Berg mfl. 2023, 820).

Vi legger umiddelbart merke til at strofen er formulert som en logisk implikasjon (hvis – så).¹¹ Første del av denne enkle implikasjonen er frapperende (og kanskje også flørtende): Hvis Gud har gjort deg vakker, så ... Den substantiverte metonymien for kvinnelig skjønnhet, «Deylighed i Kind» er strategisk plassert i melodiens toppunkt. I andre del av den logiske implikasjonen skaper Dass en parallell deilighet knyttet til kvinnens indre: Hvis du er så heldig at Gud har gjort deg vakker, så bør du søke innvendig skjønnhet også. Dermed speiler kinnets deilighet seg med sinnets deilighet, nettopp i melodiens toppunkt, som om fryden over selve skjønnheten et øyeblikk tok overhånd i melodien.

Den musikalske parallellen mellom ytre og indre skjønnhet settes allikevel på spill av tekstens logiske implikasjon; for det trenger jo ikke alltid å være slik at ytre skjønnhet (Kind) speiles i en indre skjønnhet (Sind)? Det mulige misforholdet mellom indre og ytre, mellom sanselighet og moral, minner oss om at det lyriske jegets implikasjon strengt tatt er et godmodig moralsk råd: Hvis Gud har gjort deg vakker, så bør du endelig etterstrebe å være god (eller dydig) også.

I melodiens andre hoveddel, det vil si i tekstens verslinje 5–8, presenterer Dass konklusjonen på åpningens logiske implikasjon: Gevinsten av å lytte til rådet om å forene utvendig med innvendig skjønnhet, er at man blir dobbelt så attraktiv. På dette punktet er det vanskelig å ikke la seg sjarmere av komplimentens forføreriske musikalsk-poetiske undertone eller flørtende munterhet; poetisk gjennom den forsterkende retoriske gjentakelsen av «See» (epizeuxis) og musikalsk gjennom det intense musikalske kvintspranget som introduserer melodiens avslutning: «See, See, der gaaer en Pige / Med dobbel Deylighed». Fryden over den sanselige skjønnhetens fordobling i det moralske truer et øyeblikk med å trekke advarselen mot utroskap i tvil; som om diktets hemmelige oppdrag egentlig var å skildre utroskapens gleder.

Nå er det kanskje ikke slik at funnet av Pickelhærings vise endrer totalt på forståelsen vår av denne teksten. Det er ingen tvil om at akkurat denne passasjen har appellert til tidligere lesere og lyttere. Da Kirkelig kulturverksted med produsent Erik Hillestad utga Erik Byes og Birgitte Grimstads nyfortolkninger av Petter Dass' viser i 1978, hadde plata nettopp tittelen *En Dobbel Deylighed*. Plata inneholdt blant annet ei relativt kort vise basert på et utdrag fra «Det siette bud. Du skal ikke bedrive Hoor». Visa ble tolket av Erik Bye etter en folketone som er kjent fra Eivind Grovens nedtegnelser i musikkmanuskriptet «Folketonar og slåttar», som finnes i Nasjonalbibliotekets samling.

Umiddelbart synes det ikke å være noen direkte korrespondanse mellom Grovens folketone nedtegnet i Telemark rundt 1930-tallet og Pickelhæring-melodien som ble publisert i Adriaen Valerius' *Neder-Landsche Gedenck-Clanck* i 1626. Den musikalske oppgangen i Pickelhæring-melodien aksentuerer den mulige parallellen mellom indre og ytre skjønnhet på en langt mer intens måte enn det folketonen gjør. Samtidig finnes det enkelte likheter mellom dem, som kanskje gjør det mulig – for en rutinert kvedar – å tolke den norske folketonen som en fjern variant av Pickelhærings vise.¹² Lar man seg overbevise om disse likhetene, har med andre ord funnet av den tapte melodien hos Petter Dass gjort det mulig å studere en populær melodi fra begynnelsen av 1600-tallets England, via Tyskland

11 Det kan argumenteres for at det nærmest dreier seg om en fordoblet logisk implikasjon (Hvis – så – så), men utviklingen av dette poenget får vente til en annen gang.

12 Like før denne artikkelen ble sendt i trykken, kunne Øyonn Groven Myhren opplyse meg om at hun kjente igjen Pickelhæring-visa i den norske folketonen som er blitt brukt til Petter Dass' «Det siette bud. Du skal ikke bedrive Hoor». Folketonen finnes nedskrevet i en ufullstendig og en fullstendig versjon i Eivind Grovens manuskript «Folketonar og slåttar». Nedtegnelse nr. 112 «Om Horeri» er et fragment nedtegnet etter et voksrulloptak med kvedaren Sigrid Lid (Groven Udatert, 54). Nedtegnelse nr. 179 «Det sjette bud (Petter Dass)» er skrevet etter Åsmund Gøytil (Groven Udatert, 70).

og Nederland rundt 1620 til København på 1630-tallet og videre til Lårdal i Telemark rundt 1930-tallet. Kanskje er det denne muliggjøringen av originale studier av det musikalsk-poetiske samspillet i viser og salmer fra 1600-tallet som representerer musikkfilologiens vesentligste utfordring til den moderne norske litteraturvitenskapen: Skal vi forstå fortidas musikalske poesi som ett enhetlig estetisk uttrykk, må vi lese alt.

Litteratur

- Alexander, John. 2014. «Pickleherring: An Early Modern Clown Persona and His Music». *Philologica Jassyensia* 10 (1): 117–131.
- Arrebo, Anders Christensen, og Henrik Waldkirch. 1627. *K. Davids Psalter, sangvijs vdsat under hundrede oc nogle Melodier oc Toner som i vore danske Kircker oc Christelige Huse brugelige oc vel bekante erre. Hvo lyst til Sang oc Psalter haer, hand hørre Harpen slaer, de stemme med i Stæt oc Røst, det klinger best, giffe hiertet Trøst*. Kiøbenhaffn: Henrich Waldkirch.
- Berg, Siv Frøydis, Trond Haugen, Bente Lavold, Chris Nyborg, Chiara Palandri og Astrid Nora Ressem, red. 2023. *Peder Rafns visebok. En historisk-kritisk utgave ved Siv Frøydis Berg, Trond Haugen, Bente Lavold, Chris Nyborg, Chiara Palandri og Astrid Nora Ressem*. Nasjonalbiblioteket. <https://www.bokselskap.no/boker/pederrafn/tittelside>, nedlastet 3.5.23.
- Bolte, Johannes. 1893. *Die Singspiele der englischen Komödianten und ihrer Nachfolger in Deutschland, Holland und Skandinavien*. Hamburg og Leipzig: Leopold Voss.
- Bye, Erik, og Birgitte Grimstad. 1978. *En Dobbelt Deylighed*. Musikkalbum, produsert av Erik Hillestad. Oslo: Kirkelig kulturverksted.
- Cassube, Christian, red. 1661. *En ny oc fuldkommen Dansk Psalme-Bog, hvorudi findes Mester Hans Thomæsøns, sampt oc alle andre Danske aandelige Psalmer oc Loffsange ... herhos en liden oc dog megit nyttig Bønnebog*. København: Hendrich Gøde.
- Cassube, Christian, red. 1677. *En ny fuldkommen Dansk Psalme-Bog, hvorudi findis 678. Aandelige Psalmer, Mester Hans Thomæsøns, Sampt oc alle andre Danske Aandelige Psalmer oc Loffsange*. København: uten utgiver.
- Creizenach, Wilhelm Michael Anton. 1888. *Die Schauspiele der englischen Komödianten* Berlin og Stuttgart: W. Spemann.
- Danske reformationssalmer. Melodier og tekster 1529–1573. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, redigert av Marita Akhøj Nielsen. <https://salmer.dsl.dk/front-page>, nedlastet 18.4.2024.
- [Dass, Petter]. u.å. «Alle Evangelia sangvis forfattede af H. Peder Dass». Manuskript fra Det Kongelige Bibliotek, København (proveniens: Frederik Rostgaard). <http://www5.kb.dk/manus/vmanus/2011/dec/ha/object555594/en/#kbOSD-0=page:35>, nedlastet 10.4.24.
- Dass, Petter. 1960. *Alle Evangelia Sangviis forfattet. Under sine føjelige Toner*. Utgitt av Didrik Arup Seip. Oslo: Aschehoug.
- Dass, Petter. 1715. *D. Mort: Luthers Lille Catechismus/ Forfatted J beqvemme Sange under føyelige Melodier*. København: Ove Lynnow.
- Dass, Petter. [1723]. *J Jesu Navn! Epistler Og Evangelier/ Sangviis Forfattet udi beqvemme Melodier*. Christiania: uten utgiver.
- Dass, Petter. 2013. *Katekismesanger. D. Mort: Luthers Lille Catechismus, Forfatted I beqvemme Sange, under føyelige Melodier*. Redigert av Jon Haarberg. Det norske språk- og litteraturselskap. <https://www.bokselskap.no/boker/katekismesanger/tittelside>, nedlastet 3.5.23.
- Dass, Petter. 1874–1877. *Petter Dass's Samlede Skrifter*, bd. 1–3. Redigert av Emil Andreas Erichsen. [Kristiania]: Den Norske historiske Forenings Forl.
- Dass, Petter. 1934. *Viser og rim. 1: Første samling*. Redigert av Didrik Arup Seip. Oslo: Aschehoug.
- Dass, Petter. 1950. *Viser og rim. 2: Annen samling*. Redigert av Didrik Arup Seip. Oslo: Aschehoug.

- Diesen, Even Iglund. 2018. «Når vi svinger inn på Macern gjør vi det på ordentlig!» *En studie i norsk raplyrikk*. Elverum: Fakultet for lærerutdanning og pedagogikk, Høgskolen i Innlandet.
- Engelbretsdatter, Dorothe. 1955. *Samlede skrifter. 1: Siælens sang-offer*. Redigert av Kristen Valkner. Oslo: Aschehoug.
- Engelstoft, Povl, og Svend Dahl, red. 1943. *Bind 24 Thortsen – Wagner*, bind 24 av *Dansk biografisk leksikon*. København: J. H. Schultz forlag.
- Glahn, Henrik. 1954. *Melodistudier til den lutherske salmesangs historie fra 1524 til ca. 1600*, bd. 1–2. København: Rosenkilde og Bagger.
- Groven, Eivind. Udatert. «Om Horeri». Ufullstendig melodioppskrift etter voksrullopptak med Sigrid Lid. NB Mus.ms.a 5561 1:a, s. 54, nr. 112. «Eivind Groven: 'Folketonar og slåttar».
- Groven, Eivind. Udatert. «Det sjette bud (Petter Dass)». Melodioppskrift etter Åsmund Gøytil. NB Mus.ms.a 5561 1:a, s. 70, nr. 179. «Eivind Groven: 'Folketonar og slåttar».
- Hansen, Ivar Roger. 2024. *Petter Dass. Bibliografi og resepsjonshistorie 1678–2022*. Trondheim: Museumsforlaget.
- Hansen, Ivar Roger. 1986. «Sangeren fra Alstahaug. Om musikalske sider ved Petter Dass sin diktning». Upublisert hovedoppgave i musikk. Universitetet i Trondheim.
- Jersild, Margareta. 1975. *Skillingtryck. Studier i svensk folklig vissång före 1800*. Stockholm: Svenskt visarkiv.
- Karlsen, Ole, og Bjarne Markussen, red. 2023. *Sanglyrikk. Teori – Metode – Sjangerer*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Lauvstad, Hanne. 2007. *Helicons berge og Helgelands schiær. Nordlands Trompets tekst, repertoar og retorikk*. Oslo: Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Markussen, Bjarne, og Gisle Selnes. 2022. *Den radikale Bob Dylan. Studier i et omskiftelig sangverk*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Michelsen, Kari mfl., red. 1980. *Cappelens musikkleksikon. 6: Schwitzer–Åvik*. Oslo: Cappelen.
- Moe, Bjarke. 2020. «Salmer som sanglige uttryk: Når tekst og toner forenes i gensidig afhængighed», *SANG* 1(1): 18–31. <https://doi.org/10.7146/sang.v1i1.137026>
- Nederlandse Liederenbank. <https://www.liederenbank.nl/index.php?lan=nl>, nedlastet 25.4.24.
- Purkarthofer, Richard. 2015. «Petter Dass: Katekismesanger Tekstkritisk utgave ved Jon Haarberg». *Norsk litteraturvitenskapelig tidsskrift* 18(1): 83–85. <https://doi.org/10.18261/issn1504-288x-2015-01-08>
- Schiørring, Nils. 1950. *Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang: En efterforskning efter det anvendte melodistofs kår og veje*, bd. 1–2. København: Thaning & Appels forlag.
- Schricks, Willem. 1983. «Pickleherring and English actors in Germany». *Shakespeare Survey* 36: 135–148.
- Starter, Jan Janssen. 1621. *Frische lusthof*. Amsterdam: Paulus van Ravesteyn.
- Tunold, Solveig. 1936. *Peder Rafns visebok. Et nyerhvervet samlebind på 104 visetrykk i Universitetsbiblioteket, Oslo*. Særtrykk av *Nordisk Tidsskrift för Bok och Biblioteksväsen* årg. 23 (1936). Uppsala: Almqvist & Wiksells boktryckeri.
- Tvilling, Søren Hansen. 1631. *Quid tua? Det er: Huad kommer det dig ved? Skreffuen alle herudinden Wskyldige til Tieniste oc Tidsfordriff/ oc dem som kiender sig skyldige/ til en snar oc sand Omvendelse. Ønskendis der hoss/ at ingen vilde det anderledis optage eller interprættere, end eenfoldeligen/ som det er meent/ oc en huer sig det alvorligen lade angaa/ som hannem her udaff med rætte til falder/ flotte saa de offuerbleffne leffninger til sine Naboer. Kand siungis: Vnder Pickelhærings Melodi*. Uten sted og utgiver.
- Valerius, Adriaen. 1626. *Neder-Landsche Gedenck-Clanck*. Haarlem: uten utgiver.
- Zahn, Johannes. 1889–1893. *Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder*, bd. 1–6. Gütersloh: Bertelsmann.